

Aşkın Müftüsü

MELA

Molla Ahmed el-Cezeri'nin
Hayatı ve Görüşleri

T.C. CİZRE BELEDİYESİ
ŞAREDARIYA CİZİRÉ

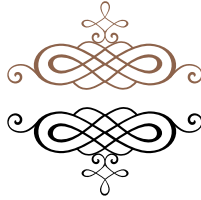

T.C. CİZRE BELEDİYESİ
ŞAREDARIYA CİZİRÊ

Aşkın Müftüsü

MELA

Molla Ahmed el-Cezeri'nin
Hayatı ve Görüşleri

T.C. CİZRE BELEDİYESİ
ŞAREDARIYA CİZİRÊ

**AŞKIN MÜFTÜSÜ MELA MOLLA AHMED EL-CEZERİ'NİN
HAYATI VE GÖRÜŞLERİ**

ISBN: 978-605-72114-1-5

Genel ağ: www.cizre.bel.tr

e-posta: bilgi@cizre.bel.tr

Editör

Prof. Dr. İbrahim Baz

Doç. Dr. Ruhullah Öz

Doç. Dr. Ahmet Özdemir

Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu

Yapım

Ajans Düş Pınarı

Birlik Mah. 465. Cad. No: 1/5 Çankaya/Ankara

bilgi@duspinari.com

www.duspinari.com

Grafik Tasarım: Pınar Coşgun

Printing

Özel Ofset

Matbaacılar Sitesi, 1514. Sok. No: 6 Yenimahalle / Ankara

ozel@ozelofset.com.tr

Sertifika No: 40365

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2023

Baskı Adedi: 500 Adet

Melayê Cizîrî Divanında Nûr-i Muhammedî

Ahmet ÖZDEMİR*

Giriş

Vefat tarihi hakkında ihtilaf olmasına rağmen Melâyê Cizîrî'nin 17. Yüzyılın ortalarında yaklaşık olarak miladi 1640 yıllarda vefat ettiği tahmin edilmektedir. Şiirlerinde kendi adını Ahmed olarak yazmıştır. Genellikle “Molla” kelimesinin karşılığı olan “Melâ”, bazen da aşk ve sevgi oklarının hedefi anlamındaki “Nişânî” mahlaslarını kullanmıştır. Ancak daha çok Cizreli imam anlamında “Melâyê Cizîrî” nisbesi ile şöhret bulmuştur. Melâyê Cizîrî'nin başta Cizre, Diyarbakır, Siirt, Van ve Hakkari'yi kapsayan coğrafya olmak üzere Irak ve Suriye bölgelerinde ilim tahsil ettiği düşünülmektedir. Kabri, ders verdiği Şırnak'ın Cizre ilçesindeki Kırmızı Medrese'nin alt katında yer almaktadır. Dolayısıyla günümüzde hem Kırmızı Medrese hem de Melâyê Cizîrî'nin kabri, bölgede önemli bir ziyaretgâh haline gelmiştir. Cizîrî'nin meşhur *Divan* isimli eseri, 114 şiirden meydana gelmiş ve Kürtçe yazılmıştır. *Divan*, klasik Kürt edebiyatının şah eseri sayılmaktadır. İlgili alanda çalışma yapan araştırmacılar, başta temel İslam ilimleri olmak üzere Cizîrî'nin çok yönlü bir medrese alimi olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber Cizîrî, şiir alanında üstün bir kabiliyete sahip olduğunu belirtmek gerekir. Onun eserini tercüme ve şerh eden şarihler, söz konusu bu hususu

---

* Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı. ozdemirahmet73@gmail.com

vurgulamışlardır. Cizîrî, edebiyat alanında İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), Molla Câmî (ö. 898/1492) ve Fuzûlî (ö. 963/1556) ile mukayese edilmiştir. Sühreverdi (ö. 632/1234) ve İbn Arabî (ö. 638/1240) gibi tasavvuf alimlerin etkisinde kalan Cizîrî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) de benzetilmiştir.¹

Klasik Kürt edebiyatının bir baş yapıtı olarak görülen Cizîrî'nin *Divan*'ı, muhteva açısından birçok İslami ilimleri barındırmakla beraber eserde özellikle felsefi estetik, ilâhî aşk, sevgî, tasavvuf ve vahdet-i vücûd gibi temalar ön plana çıkmıştır. Eserde yoğun teşbih, temsil, kinaye ve istiareli bir dil kullanılmıştır. Dolayısıyla Melân'ın *Divan*'ı, dil, felsefe, tasavvuf ve kelim gibi birçok açıdan çalışma konusu olmuştur. Bu çalışmada ise ilahî aşktan sıkça söz eden Melâyê Cizîrî'nin Hz. Peygamber'i, nur-i Muhammedî düşüncesi bağlamında nasıl ele aldığı tespit edilmiş ve söz konusu düşünce sistemi bağlamında Melâ'nın nasıl bir Peygamber tasavvuruna sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tasavvuf eserlerine, mevlitlere ve Hz. Peygamber için yazılmış olan naatlara bakıldığında çok işlenen konulardan birisinin nur-i Muhammedî meselesi olduğu görülecektir.² Melâ'nın *Divan*'ında da bu konunun yoğun olarak işlendiğini görmekteyiz. Konun daha iyi anlaşılması için nur-i Muhammedî hakkında kısa bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bazı tasavvuf eserlerinde Hz. Muhammed'i tanıtmak için “nur-i Muhammedî” veya “hakikat-ı Muhammediyye” kavramları kullanılmıştır. Bu kavram, Hz. Muhammed'e ait nur ya da onun nübüvvet nuru demektir. Nur-i Muhammedî fikrine ilk olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'de (ö. 283/896) rastlanmaktadır. Tüsterî, Allah'ın ilk defa Hz. Muhammed'i kendi nurundan yarattığını ileri sürmüştür.³ Hakikat-i Mu-

¹ Mele Ahmed Buhtî Zivingî, *el-Akdu'l-cevherî fi şerhi Divanı'ş-şeyh el-Cezeri* (İstanbul: Nubihar, 2013), 1/9-19; Tehsin İbrahim Doskî, *Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî* (Dihok: Komelegeha Ferhengê Ya Ahmedê Xanî, 2018), 7-16; M. Nesim Doru, *Melayê Cizîrî Hakikat ve Mecaz Arasında Bir Sofî'nin Portresi* (İstanbul: Nubihar, 2016); Abdurrahim Alkış, *Melaye Ciziri'nin Divanında Tasavvufî Mazmunlar* (İstanbul: Nubihar, 2014); Ruhullah Öz, *Sufinin Akidesi (Molla Ahmed El-Cizîrî Örneği)* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019), 5 ve dv; “M. Sait Özervarlı, “Molla Cezeri”, TDV İslâm Ansiklopedisi” (Erişim 28.11.2022).

² Emine Yeniterzi, “Na't”, TDV İslâm Ansiklopedisi” (Erişim 02 Aralık 2022).

³ Ebu Muhammed Sehl b. Abdillâh Tüsterî, *Tefsiru't-Tüsterî*, thk. Muhammed Basil Uyun (Beirut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2022), 68, 79.

hammediye düşüncesi, daha sonraki dönemlerde tasavvufta önemli bir etkiye sahip olmuştur. Hallâc-ı Mansur (ö. 309/922) ardından Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Sühreverdî (632/1234) ve Abdülkerim el-Cîlî (ö. 832/1428) gibi tasavvuf alimleri tarafından izah edilerek söz konusu düşünce, sistemli hale getirilmiştir. Hakikat-i Muhammediye düşüncesi ile tasavvuf artık felsefi bir renge bürünmüştür.⁴

İbnü'l-Arabî'ye göre hakikat-ı Muhammediye, nur olması bakımından âlemi yaratma ilkesi ve onun aşlıdır. Varlık şeklinde zahir olan ilâhî tecellinin, ilk mertebesidir. Hakikat-i Muhammediye, yaratılan ilk nurdur. Daha sonra tüm varlık, söz konusu nurdan yaratılmıştır. Allah'ın her isminin kâinatta bir mazharı vardır ve en kapsamlı isim olan ism-i azam yani "Allah" isminin mazharı da hakikat-i Muhammediye'dir. Vücûd-ı mutlak, en yüksek seviyede ve mazharda tecelli ettiğinden ona "insan-ı kâmil" de denmiştir. Allah, Hz. Muhammed'e nübüvveti müjdelediği vakit Hz. Âdem henüz yoktu. Sadece su ile çamur arasındaydı. Zamanın akışıyla Hz. Muhammed, bütünüyle hem ruhen hem de cismen zuhura gelmiştir. Böylece hakikat-i Muhammediye tüm nebi ve resuller vasıtasıyla ortaya çıkan şeriatların evveli ve batını olmuştur.⁵ İbnü'l-Arabî'nin geliştirdiği bu düşünce, daha sonraki dönemde başka tasavvuf alimlerinde de görmek mümkündür.⁶

Nur-i Muhammedî, tasavvuftaki vahdet-i vücûd düşüncesiyle alakalıdır. Vahdet-i vücûd düşüncesi geçmişte ve günümüzdeki araştırmalarda tasavvufun en dikkat çeken konularından biri olmuştur. Vahdet-i vücûd, filozoflarla kelamcıların varlık ve yaratılışla ilgili görüşlerine karşı geliştirilen ve Tanrı-insan ilişkilerine dayanan bilgi teorisidir.⁷ Sufiler varlığın meydana gelişini, meşhur "*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek (sevilmek) istedim ve yarattım*"⁸ hadis ile açıklamışlardır. Buna göre Allah salt aşktır ve "zat mertebesi" denilen bir mertebededir. Bu mertebe meçhul olup henüz sı-

⁴ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: TDV, 2013), 125-24.

⁵ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem* (Kahire: Daru'l-Afâk, 2016), 214 ve dv; Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), (Erişim 27.10.2022), 15/179-180.

⁶ Kutbüddin Abdülkerim b. İbrahim Abdülkerim el-Cîlî, *İnsan-ı Kamil*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 300-302.

⁷ Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*" (Erişim 04.11.2022).

⁸ Hadis hakkında bilgi verilecektir.

fat, isim ve filler taayyün etmemiştir. Allah ilk varlığı, aşk ve lütufla var etmiştir. İşte bu varlık mertebesi, sufilere göre nur-i Muhammedî ya da hakikat-i Muhammediyye'dir. Bu mertebeye "ilk taayyün" de denmiştir. Tüm eşyanın aslı, esası ve prototipi bu mertebede mevcuttur. Bu aşamanın ardında Allah'ın sıfatları, peyderpey tecelli etmiş ve bunun neticesinde maddi alem en üstten en alt tabakaya kadar var olmuştur.⁹

Erken dönemde nur-i Muhammedî ya da hakikat-i Muhammediyye kavramları üzerinde pek durulmamıştır. Zira böyle olması doğaldır çünkü erken dönem Sufilerde züht anlayışı daha çok hakimdir. Söz konusu bu kavram, felsefenin İslam dünyasına girmesinin ardında tartışılmıştır. Zâhir uleması, Hz. Peygamber'in bu şekilde anlaşılmasının onu ilâhlaştırmak anlamına geleceğini söyleyerek bu inancı, ciddi bir şekilde eleştirmişlerdir. Daha önceki ümmetlerin de peygamberleri konusundaki aşırılıkları sebebiyle delalete düştüklerini iddia etmişlerdir. Hakikat-i Muhammediyye fikrinin dış menşeli yani diğer kültürlerden İslam'a geçtiğini savunmuşlardır. Çağdaş bazı araştırmacılar tarafından da gnostik ve manihesit düşüncelerin Sufiliğe girişinin ilk örneklerinden birisinin nur-i Muhammedî meselesi olduğu ve zamanla söz konusu düşüncenin, Yeni Eflatuncu sudur teorisiyle mezcedildiği savunulmuştur.¹⁰ Nur-i Muhammedî düşüncesinin leh ve aleyhindeki delil ve tartışmalar, çalışmamızın sınırlarını aşacağından konunun anlaşılması için sadece genel bilgiler vermekle yetinip konuyla alakalı Melâyê Cizîrî'nin görüşlerine bakmak istiyoruz.

1.Divan'da Nur-i Muhammedî veya Hakikat-i Muhammediyye

a. İlk Yaratılan Varlık Açısından Nur-i Muhammedî

Melâyê Cizîrî'nin, Hz. Peygamberle ilgili görüşlerini "*ismê te ye mektûbi di dîwanê qidem da*"¹¹ (kadim divanda yazılı olan senin adıdır) isimli şiirinde görmek mümkündür. Bunun dışında Hz. Peygamberle ilgili bazı

⁹ Doru, *Melayê Cizirî Hakikat ve Mecaz Arasında*, 106-107.

¹⁰ Fazlurrahman, *İslam* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 210-11; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 130-31; "Şinasi Gündüz, "Manihizm", TDV İslâm Ansiklopedisi" (Erişim 02.12.2022).

¹¹ Melayî Cizirî, *Dîwân*, thk. Tehsin İbrahim Doski (İstanbul: Nübihar, 2019), 18.

bilgilerin *Divan*'da serpilmiş olduğunu da söylemek gerekir. Melâ, on beyitten oluşan "ismê te ye mektûb" şiiri, Hz. Peygamber'e bir naat şeklinde yazmıştır. Bu şiirde Hz. Peygamber'in isminin Allah'ın ezeli olan divanında yani levh-i mahfuzda yazılı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in isminin veya nurunun, Allah'ın ezeli divanında ilk yaratılan şey olduğunu belirterek onun alemden önce var olduğunu ya da yaratılan ilk varlık olduğunu belirtmiştir.¹²

*İsmê te ye mektubi di dîwanê qîdem da
Herfêk qelemê 'ilmê bi teqwîmê reqem da*¹³

Kıdem divanında yazılı olan adıdır senin
Kalem en güzel şekliyle yazmıştır adını senin

Cizîrî'nin burada Allah'ın her şeyin bilgisini kaydetmiş olduğu divan yani levh-i mahfuzda Hz. Peygamber'in isminin var olduğunu ve Allah'ın ilim kaleminin, Hz. Muhammed'in ismini en güzel şekilde yazdığını, yarattığını belirtmiştir. Allah'ın ezeli divanında ilk yazılan veya yaratılan Hz. Muhammed'in ismi ise demek ki mahlukat içerisinde yaratılan ilk varlık da Hz. Muhammed'in nuru veya peygamberliğidir. Cizîrî, başka bir şiirde Allah'ın ilk olarak her türlü kusurdan münezzehten bir nur yarattığını ve o nurdan da Hz. Muhammed'in nurunu yarattığını şöyle belirtmiştir:

*Husnek munezzeh sewwirand nûra Hebîb jê afirand
'Âlem di kunhê heyyirand rûhu'l-kudus can nefxa da*¹⁴

Münezzehten bir güzellik tasvir edip Habîb'in nurunu yarattı ondan
Hayrette bıraktı âlemi Ruhu'l-kudus can üfledi her canlıya ondan

Buna göre Allah ilk önce eşsiz bir güzellik -ki buna aşk da denilebilir- yaratmış ve söz konusu güzellikten de Habîb'in yani Hz. Muhammed'in nurunu yaratmıştır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in nuru en münezzehten, en muhteşem ve en mükemmel olan varlıktır. Tüm alem, nur-i Muhammedî'nin güzelliği karşısında hayrete düşmüş ve ona hayran olmuştur.

¹² Doskî, Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî, 39.

¹³ Cizîrî, *Dîwân*, 18.

¹⁴ Cizîrî, *Dîwân*, 41.

Melâ'nın Hz. Peygamber'in ismini dost ve sevgili anlamında "Habîb" olarak zikretmesi de manidardır. Bu da Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve muhabbetin birer göstergesidir. Nur-i Muhammedî yaratıldıktan sonra tüm canlılara ruh üflenmiş ve varlık meydana gelmiştir.

b. Nur-i Muhammedî, Alemin Aslını Temsil Etmektedir

Melâyê Cizîrî'ye göre Hz. Muhammed'in nuru, varlığın özüne ait tüm numune, suret, şekil, şifre, kısacası mahlukata ait tüm prototip bilgisini içermektedir. Aleme ait tüm bilgilerin asılları, levh-i mahfuzda ilk yaratılan nur-i Muhammedî'de saklıdır. Mevcudattaki tüm şekil ve suretlerin, aslında Allah'ın ezeli ilminde birer nokta hüviyetindedir. Bu alemde gördüğümüz ve bize göre muhteşem olan varlıklar, aslında Allah'ın ezeli ilminde son derece basit birer nokta hüviyetindedir. Alemde yer alan tüm varlıklar, aslında gerçek aleme nazaran birer hayalden ibarettir.¹⁵

*Eşkal û xetên daîreê nuqtê 'ilm in
Ev neqş û mîsalên di xeyalatê 'edem da¹⁶*

Yokluk âleminde görünen bu nakış ve misaller
Birer nokta-i ildir senin ezeldaki ilahi ilminden

Melâ'ya göre Allah ilk önce muamma dediğimiz ve hiç kimsenin künhünü anlayamadığı, bilemediği bir bilinmezlik halindeydi. Daha sonra Allah, kâinatı yaratıp ona tüm sıfatlarıyla tecelli etti. Bu tecelli neticesinde Allah'ın sıfatları, kâinatta farklı suretlerde zuhur buldu. Allah'ın sıfatlarını kâinata yansıtma hususunda Hz. Muhammed'in nuru, birer ayna görevini görmüştür. Dolayısıyla Allah'ın sıfatlarının sırrı, nur-i Muhammedî'de gizlidir:

*Nârê jî nûra Ahmedî sirra sîfatê sermedî
D'ayineya zatê xwe dî keşfa kemalatê xwe da¹⁷*

Ahmedî nurdan doğan nur, sermedi sıfatların sırrıdır
Kemalinin zuhurudur akseden zatının aynasında

¹⁵ Doskî, Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî, 43-44.

¹⁶ Cizîrî, *Dîwân*, 18.

¹⁷ Cizîrî, *Dîwân*, 42.

Ahmedî nur, ışığını o sermedi sıfatlardan almaktadır ve sıfatların sırrı, bilemediğimiz şekilde nur-i Muhammedî ile ilişkilidir. Alemdeki varlıkların yaratılışı, Muhammedî nuru takip etmiştir. Melâyê Cizîrî bu konuda akıl ve kalem örneğini vermiş ve onların Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldığını belirtmiştir. Teşbihte hata olmasa Allah'ın ilim deryası, ilk defa nur-i Muhammedî ile zuhur bulmuş ve daha sonra Allah'ın ilim denizi taşarak kâinat meydana gelmiştir. Melâ söz konusu fikrini delillendirmek için konuyla ilgili hadislerle de işaret etmiştir:

*Ew bû qelem ew bû 'qil lew pê hedîsê da neqil
Deryayê 'ilm ew bû şuxil tefsîlê 'lmê cumle da¹⁸*

Kalem oldu, akıl oldu, hadislerle böyle nakledildi bize
İlmi şerh eden o, ilim denizinde bize tek cümleyle

Melâ'ya göre Allah'ın sıfatlarının en muhteşem tezahürü, Hz. Muhammed'in nuru, nübüvveti ile gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed'in nuru, Allah'ın sıfatlarını yansıtmaya bakımından birer ayna görevi görmüştür. Adeta Allah'ın sıfatları, nur-i Muhammedî üzerinden birer güneş gibi doğmuştur. Hz. Peygamber Arabistan'da dünyaya gelmiş ancak onun nuru tüm Acem diyarını aydınlatmıştır:

*Mîm metle'ê şemsa ehed ayinesîfet kir
Lami' jî 'Ereb berqê li fexxarê 'Ecem da¹⁹*

Ehadiyet güneşine ayine kıldı Muhammed adını
Acemde göründü Arap diyarında parlayan nurun tecellisini

Yukarıdaki beyitte Hz. Muhammed'in ismi mim harfi ile zikredilmiştir. Bu beyitte Hz. Muhammed'in ismi, Allah'ın sıfatları için birer doğuş yeri mesabesindedir. Yani Allah, ilk olarak Hz. Muhammed'in nurunu yaratmış ve böylece Allah'ın sıfatları bu nur üzerinden kâinata tecelli etmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in ismi, "ehadiyet" sıfatları için birer doğuş yeri hükmündedir. Beyit şu şekilde de anlaşılabilir: İnsanlar, Allah'ı Hz. Muhammed'in peygamberliği, hidayet oluşu ve rehberliği sayesinde tanımışlardır. Dolayısıyla insanlar için Hz. Muhammed birer

¹⁸ Cizîrî, *Dîwân*, 42.

¹⁹ Cizîrî, *Dîwân*, 18.

kurtuluş rehberidir. Arabistan'da doğmasına rağmen onun nuru, ışığı ve hidayeti diğer diyarları da aydınlatmıştır.²⁰

Melâ, Allah'ın ehadiyet sıfatlarının Hz. Muhammed'in ismi veya peygamberliği üzerinden yansması/doğması hikmetini de belirtmiştir. Ona göre Allah, peygamberler vasıtasıyla özellikle son peygamber Hz. Muhammed'in nübüvveti ile aslında kendini insanlara tüm sıfatlarıyla göstermek ve tanıtmak istemiştir. Peygamberler, Allah'ı tüm sıfatlarıyla insanlara tanıtır ve gösterirler. Onların zihinlerindeki karanlığı, aydınlığa çevirirler. Hidayeti bulan kişiler, Allah'ın sıfatlarıyla kâinata farklı şekillerde tezahür ve tecelli ettiğini anlama imkanına sahip olurlar. Böylece insan oğlu, peygamber ve vahiy sayesinde Allah'ı tüm sıfatlarıyla tanıma imkânına sahip olmuş olur. Melâyê Cizîrî insanın, kainattaki ihtişam ve güzelliklerden hareketle mutlak güzeli bulması gerektiğini, dünyaya aldanmaması gerektiği zira ebedi alem karşısında dünyadaki güzelliklerin birer serap hükmünde olduğunu belirtmiştir:

*Da şahidê esma bi hemî veçhi binasin
Yek mestê senem kir bi yekê nexşê senem da²¹*

Aşına olsunlar diye tanıklar, isminin her türlü makamına
Kimini müptela kıldı puta, kimini tabi kıldı zatına

c. Tüm Alem Hz. Muhammed'e Hayrandır

Melâ'ya göre Hz. Muhammed, insanlık alemi için en mükemmel örnektir. Örnek alınabilecek en yüce şahsiyet, numune, üsve-i hasene Hz. Peygamber'dir. Yüce ruhların varmak istedikleri en zirve makam, Hz. Muhammed'in makamıdır. Onun için tüm erdemli yüce ruhlar, Hz. Muhammed'i arzulamış, onunla hemhal olmak istemiş ve onunla şeref kazanmak istemişlerdir. Dolayısıyla Melekler ve peygamberler Hz. Muhammed'i arzulamışlardır. Özellikle kadir gecelerinde mukaddes ruhlar yani Melekler, Hz. Muhammed'e ulaşmak ve onun huzurunda divan olmak istemişlerdir. Melâ'ya göre beşeriyeti aydınlatan hatta Mekke'de

²⁰ Bk. Doskî, Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî, 43-45.

²¹ Cizîrî, *Dîwân*, 18.

Harem'i aydınlatan kandiller dahi kendi ışıklarını Hz. Muhammed'in nurundan almışlardır:

*Erwahê muqeddes şebê qedran te dixwazîn
Nûra te ye misbahê di qendîlê Herem da²²*

Mukaddes ruhlar görmek ister seni kadir gecelerinde
Işıldadı misbahımsi nurun senin harem kandillerinde

Bu beyitte kadir gecesine işarete bulunmuştur. Kadir gecesinde Melekler her türlü iş için semavattan yere inerler.²³ Cizîrî'ye göre kadir gecesinde semadan inen ruh ve Melekler, Hz. Muhammed'in huzurunda bulunmak istemişlerdir. Yine Mekke'de Harem'i aydınlatan Hz. Muhammed'in nurudur. Harem kendi ışığını ondan almaktadır. Melâ, burada "Şüphesiz ki size Allah'tan bir nur (ışık), apaçık bir kitap geldi"²⁴ ayetine de işarete bulunmuştur. Hz. Muhammed insanları karanlıktan aydınlığa götüren birer nurdur.²⁵

Melâyê Cizîrî, başka bir şürinde Hz. Muhammed'i en güzel mücevherata, elmasa, inciye benzetmiştir. Ellerinde elmas taşıyan kişiler, Hz. Muhammed'i görünce onun nuru karşısında şaşırıp kalmışlardır. Yaşadıkları heyecan karşısında, şaşkınlık ve ona duydukları hayranlıktan ötürü kendi ellerindeki elmasları yere düşürüp kırmışlardır:

*Yakutifiroşan di kef elmasi şikestin
Ev sefheya elmasî ku neqqaşi reqem da²⁶*

Kalemle çizince yüzünün elmasını Nakkaş
Düşüp kırıldı yakut satanın elindeki elmas

Melâyê Cizîrî, Hz. Muhammed'in insanlığı karanlıktan aydınlığa götüren nur, mürşit ve hidayete vesile olan birer rehber olduğunu belirtmiş ve ahiret günü ebedi yaşamak için bu fani dünyada kendi can ve kalbini Hz. Muhammed yoluna feda ettiğini şöyle ifade etmiştir:

²² Cizîrî, *Dîwân*, 18.

²³ Kâdir Suresi, 1-5.

²⁴ Mâide, 15.

²⁵ Doskî, Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî, 49-50.

²⁶ Cizîrî, *Dîwân*, 18.

*Da weqtê liqayê bi te hey bin di beqayê
Min neqdê dil û can di fenayê bi selem da²⁷*

Sonsuz bir dirilişe kavuşmak için seninle daima
Ruhumu ve gönlümü peşin verdim sana fenâ makamında

Melâ, ebedi hayatta kurtuluş için Hz. Muhammed'e tabi olunması gerektiği, zira Allah'a itaat etme yolunun onun elçisine sadakatle bağlı kalmasından geçtiğini belirtmiş ve kendisi Hz. Peygamber'in ümmeti olma şerefine nail olduğu için Rabbine şükreder. Hatta söz konusu hidayet nimeti için Allah'a şükretme hususunda yetersiz ve aciz kaldığını ifade etmiştir:

*Ya Reb jî çî rû leb bi senaya te guşayem
Subhaneke len uhsîye fî şe'nike hemda²⁸*

Yarab, ne yüzle açayım ağzımı hamd etmek için sana
Ne kadar övsem de saymaya gücüm yetmez kadrini

d. Nur-i Muhammedî Konusunun Hadislerle Desteklenmesi

Melâ'ya göre Allah gizli bir hazine idi ve bilinmek istedi. Allah'ın sıfatlarının kul tarafından bilinmesi ve anlaşılması için kâinat yaratıldı ve böylece insan, yaratılan alem sayesinde Allah'ın o muhteşem sıfatlarını görmüş oldu. Melâyê Cizîrî, konu bağlamında bazı rivayetlere müracaat etmiş ve söz konusu hadisleri düşüncesine mesnet kılmıştır. İşaret edilen rivayetlerden birisi “kuntu kenzen” olarak bilinen rivayettir. Rivayete göre Allah şöyle demiştir: “*Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeye muhabbet ettim. Bilineyim diye mahlukatı yarattım.*”²⁹ Delil olarak işaret edilen diğer bir rivayet ise “levlâke” olarak bilinen şu hadistir: “*Sen (Hz. Muhammed) olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım.*”³⁰ Melâ, her iki rivayetin beraber anlaşılması gerektiğini belirtmiştir:

²⁷ Cizîrî, *Dîwân*, 18-19.

²⁸ Cizîrî, *Dîwân*, 19; Doskî, Şerhâ Diwanâ Melayê Cizîrî, 1/51.

²⁹ Rivayet hakkında bilgi verilecektir.

³⁰ Rivayet hakkında bilgi verilecektir.

*Ger xeberdarî ji sirra kuntu kenzen guh bidêr
Da bi sed tewrî beyan kit ma'neya 'lewlake' ruh³¹*

İyice kulak ver şayet haberdar isen “kuntu kenzen” sırrından
Ki açıklasın sana ruh, yüz cihetle “lewlake”nin manasından

Nur-i Muhammedî konusunda baş vurulan rivayetlerden birisi de Hz. Muhammed'in nurundan sonra ilk yaratılan şeyin kalem ve akıl olduğunu ifade eden rivayetlerdir. Düşünceye göre Hz. Muhammed'in nurundan tüm varlık yaratılmış ve yaratılan ilk şey de akıl ve kalemdir. Konuyla ilgili rivayetlerden birisine göre “Allah'ın ilk yarattığı kalemdir.”³² Başka bir rivayette ise “Allah'ın ilk yarattığı akıldır”³³ denmiştir. Melâ ilgili rivayetlere şu şekilde işaret etmiştir:

*Ew bû qelem ew bû 'qil lew pê hedîsê da neqil
Deryayê 'ilm ew bû şûxil tefsîlê 'lmê cumle da³⁴*

Kalem oldu, akıl oldu, hadislerle böyle nakledildi bize
İlmi şerh eden o, ilim denizinde bize tek cümleyle

2. Nur-i Muhammedî Düşüncesi Bağlamında İşaret Edilen Rivayetlerin Sıhhati

Yukarıda da işaret edildiği gibi Melâyê Cizîrî özellikle nur-i Muhammedî meselesini desteklemek amacıyla zaman zaman bazı rivayetlere işaret etmiş ve konuyla alakalı hadislerin var olduğunu belirtmiştir. Genellikle “kuntu kenzen” ve “lewlâke” gibi kısaltmalarla hadislerin meşhur olduğu ifadesine işaret etmiştir. Biz özellikle nur-i Muhammedî konusuyla alakalı işaret edilen hadislerin, muteber hadis kaynaklarında geçip geçmediği ve muhaddislerin ilgili rivayetlerin sıhhati hakkındaki görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz. Nur-i Muhammedî konusuyla alakalı Melâyê Cizîrî *Divan'ında* işaret edilen rivayetler şunlardır:

³¹ Cizîrî, *Dîwân*, 88.

³² Rivayetler hakkında bilgi verilecektir.

³³ Rivayetler hakkında bilgi verilecektir.

³⁴ Cizîrî, *Dîwân*, 42.

۱. كُنْتُ كَنْزًا لَا يُعْرَفُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ

“Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeye muhabbet ettim. Bilineyim diye mahlukatı yarattım.” Bu rivayet, hadis kaynaklarında mevzu olarak tespit edilmiştir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) bu rivayetin mevzu olduğunu ayrıca söz konusu hadisin, sahih veya zayıf herhangi bir senedinin dahi olmadığını belirtmiştir.³⁵

۲. ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَعَزَّيْ وَجَلَّ لِي لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْجَنَّةَ وَلَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الدُّنْيَا

Hadis kaynaklarında rivayet “*Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım*” şekliyle tespit edilememiştir. Hicri beşinci asırda Ebu Şücâ ed-Deylemî (ö. 509/1115), İbn Abbas’tan sened olmadan “*Sen olmasaydın cennet ve dünyayı yaratmazdım*” şeklinde ve kudsi hadis diyerek nakletmiştir. Bazı kaynaklarda “*Sen olmasaydın cennet ve cehennemi yaratmazdım*” şeklinde rivayet yer almıştır. Rivayet “levlake/sen olmasaydın” ifadesiyle insanların dillerinde meşhur olmuştur. Birçok alime göre bu rivayet mevzudur.³⁶ Hatta bu hadise yakın anlam ifade eden herhangi sahih bir rivayetin mevcut olmadığı ifade edilmiştir.³⁷

۳. أَنْ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَتَى كُنْتُ نَبِيًّا؟ قَالَ: كُنْتُ نَبِيًّا وَأَدَمَ بَيْنَ الرَّوْحِ وَالْجَسَدِ

“*Âdem su ile çamur arasında iken ben nebi idim*” şeklinde nakledilen rivayet, kaynaklarda mevzu olarak geçmektedir.³⁸ Ancak bazı kaynaklarda “*Âdem henüz ruh ile ceset arasında iken ben nebi idim*”³⁹ şeklinde bir rivayet yer almıştır. Son şekliyle hadis mürsel olarak nakledilmiştir. Yani hadisi nakleden kişi tabiinden olup sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Dolayısıyla hadis, isnad açısından muttasıl olmayıp

³⁵ Nureddin Ali b. Muhammed el-Kennânî İbn Arrâk, *Tenzîhu’s-şeri’a*, thk. Abdulvehhab Abdullatif ve Abdullah Muhammed Sadik (Beyrut: Daru’l-kutubi’l-İlmiyye, 1399/1979), 1/148; Muhammed Tahir b. Ali el-Fettî, *Tezkiretu’l-mevzu’at* (b.y.: İdaretu Tabatî’l-Muniriyye, 1924), 11; Muhammed b. Halil b. İbrahim et-Trablusî el-Kavukci, *el-Lü’lû’u’l-marsu’ fima lâ asle leh*, thk. Fevaz Ahmed (Beyrut: Daru’l-Beşair, 1994), 143.

³⁶ Ebû Şucâ’ Şiruye b. Şehredâr ed-Deylemi, *el-Firdevs fi bi me’suri’l-hitâb*, thk. Saïd b. Besyuni Zağlul (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1976), 5/227; Muhammed Abdulhay el-Leknevî, *el-Asâru’l-merfû’a fi ahbari’l-mevzu’a*, thk. Muhammed Saïd Zağlul (Bağdat: Mektebetu’s-Şark, 2010), 45; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 132-33.

³⁷ Geniş bilgi için bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 132-134.

³⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhu’s-şeri’a*, 1/341.

³⁹ Ebubekir Abdullah b. Muhammed el-Absî İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 1407/1986), 7/329, (h.no: 36553).

kusurludur. Bununla beraber son şekliyle rivayeti sahih görenler olduğu gibi illetli olarak görenler de vardır.⁴⁰ Kısacası hadis, itikadi bir meseleye mesned olacak kadar güçlü değildir.

٤. إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ

“Allah’ın ilk yarattığı kalemdir” rivayeti, birçok muteber hadis kaynağında yer almıştır. Ebu Davud et-Tayâlisî (ö. 204/819), İbn Ebi Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebu Davud (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) söz konusu kaynaklardır.⁴¹ Hadisin farklı tarikleri içerisinde hem sahih hem de hasen olanlar vardır. Ancak gaybı ilgilendiren ve nur-i Muhammed-i gibi önemli bir hususu sadece ahâd bir rivayete dayandırmak zaten ulema arasında tartışılan bir husustur.

٥. أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ

“Allah’ın ilk yarattığı akıldır” hadisi hakkında zayıf hükümü veren alimler olmakla beraber rivayeti, mevzu olarak değerlendirenler de vardır.⁴² Kısacası hadis, sahih olmayıp zayıf veya mevzu olduğu şeklinde tespit edilmiştir

Görüldüğü gibi Melâyê Cizîrî *Divan*’ında nur-i Muhammedî konusyla alakalı işaret edilen beş hadisin dört tanesi sahih değildir. Hatta üç tanesi mevzu olarak tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki gayb veya itikadi bir meseleyle yakından ilişkisi kurulabilecek olan nur-i Muhammedî gibi önemli bir konuyu, söz konusu rivayetler üzerinde inşa etmek mümkün görünmemektedir.

Kanaatimizce Melâyê Cizîrî, nur-i Muhammedî düşüncesini, sadece ilgili rivayetler üzerinde inşa etmeyi amaç edinmemiştir. Zira kendisi bir

⁴⁰ Ahmet b. Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1999), 27/176; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7/329; Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu’s-sahih*, nşr. (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.), “Menakıb”, 1; Ebu’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-İlel*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dar Tayyibe, 1985), 14/73.

⁴¹ Süleyman b. Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Turki Daru Hicr, 1999), 1/47; İbn Hanbel, *Müsned*, 37/378; Süleyman b. el-Eş’as Ebû Dâvud, *Sünen*, nşr. (b.y.: Dâru’r-risale, 2009), “sünne”, 17; Tirmizî, “kader”, 16.

⁴² Celâluddin Suyûtî, *el-Le’âliu’l-masnû’a fi ahâdisi’l-mavdû’a* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1996), 1/120; Şemsuddîn Ebu’l-Hayr Sahâvî, *el-Mekâsîdu’l-hasene*, thk. Muhammed Osman (Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1985), 199; el-Fettî, *Tezkiretu’l-mevzu’at*, 28.

muhaddis değildir. Kendinden önceki önemli tasavvuf alimleri, nur-i Muhammedî konusunu ilgili rivayetlerle beraber eserlerine almışlardır. Cizîrî de aynı geleneğe uyarak nur-i Muhammedî fikrini benimsemiş ve konuyu *Divan*'ında işlemiştir. Diğer bir husus ise nur-i Muhammedî konusunun, itikadi bir mesele olarak görülmemesi gerektiği düşüncesindeyiz. Muhtemelen özellikle tasavvuf geleneğinde Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygının bir tezahürü olarak söz konusu düşünce sistemi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla nur-i Muhammedî düşünce sisteminde özellikle Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışı ve tüm alemin ondan zuhur ettiği şeklindeki düşünceye dikkat etmek gerekir. Yaratılış açısından Hz. Muhammed'i tamamen beşer üstü bir varlık gibi göstermekten sakınmak gerekir. Zira Kur'an'da Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve beşer oluşuna vurgu yapılmıştır.⁴³ Peygamberlik, iman edilecek ve aklın hüküm sürmeyeceği bir alandır. Beşer olma açısından ise Hz. Âdem ve Hava'dan olma bakımından peygamberler dahil tüm insanlar eşit olup herkes Hz. Âdem ve Hava'dan dünyaya gelmiş ve onların zürriyetidir. Ayrıca Kur'an, Yahudi ve Hristiyanların kendi peygamberleri Hz. İsa ve Hz. Üzeyir'i beşer üstü bir varlık olarak görmüş olmaları ve onlara uluhiyet atfetmelerini şiddetle eleştirmiştir. Dolayısıyla bu konuda Müslümanlar da aynı hataya düşmemeleri hususunda uyarılmıştır.⁴⁴ Bununla beraber nur-i Muhammedî'nin, özellikle tasavvuf kaynaklarında Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygı sonucu ortaya çıkan bir düşünce sistemi olduğunu bilmek gerekir. Söz konusu fikrin gelişimine içerden sıhhat açısından genellikle tartışmalı olan bazı rivayetler tesir ettiği gibi dışardan da başka kültür ve inançların tesir etmiş olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Sonuç

Melâyê Cizîrî, klasik Kürt edebiyatının baş yapıtı olarak görülen *Divan* isimli eserin sahibidir. Kürtçe olarak yazılmış *Divan*, muhteva açısından birçok İslami ilimleri barındırmaktadır. Bu çalışmada ilahi aşktan sıkça söz eden Melâyê Cizîrî'nin Hz. Peygamber'i, nur-i Muhammedî düşüncesi bağlamında nasıl ele aldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın so-

⁴³ Bkz. Kehf, 110; Ahkaf, 9; Ahzab, 45.

⁴⁴ Bkz. Maide, 116-17; Tevbe, 30-31. Ayrıca bk. H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 463-89.

nuçlarını maddeler halinde belirtmek gerekirse şu hususları ifade edebiliriz:

1. Melâyê Cizîrî'nin Hz. Peygamber'e bakışını, özellikle bir naat olarak yazmış olduğu "*ismê te ye mektûbî di dîwanê qidem da*" (Allah'ın kadim divanında yazılı olan senin adıdır) isimli şiirinde görmek mümkündür. Bununla beraber *Dîvan*'daki farklı şiirlerde Hz. Peygamberle ilgili beyitler mevcuttur.
2. Melâyê Cizîrî, Hz. Peygamberle ilgili görüşlerini, daha çok tasavvuf kaynaklarında nur-i Muhammedî ya da hakikat-i Muhammedîye olarak ifade edilen düşünce sistemi çerçevesinde dile getirmiştir. Melâ kendinden önceki tasavvuf alimlerinden etkilenmiş başta İbnü'l-Arabî ve Sühreverdî gibi alimlerin geliştirdikleri nur-i Muhammedî fikrini benimsemiştir. Cizîrî'ye göre Allah, kâinatı yaratmadan önce künhünü bilip tasavvur edemediğimiz muamma bir haldeydi. Allah, bilinmek istedi ve bunun için kâinatı ve tüm varlıkları yarattı. İlk önce münezzeh, eşsiz ve muhteşem bir nur yarattı ve ondan da Nur-i Muhammedî'yi yarattı. Tüm varlığı da nur-i Muhammedî'den yarattı. Dolayısıyla nur olması bakımından Hz. Muhammed, yaratılan tüm varlıkların aslı ve esasını temsil etmektedir.
3. Melâyê Cizîrî, nur-i Muhammedî görüşünü desteklemek amacıyla bazen konuyla ilgili hadislere işarette bulunmuştur. "*Kenz*" ve "*levlâke*" olarak bilinen rivayet ya da "*Allah'ın ilk yarattığı kalemdir*" veya "*Allah'ın ilk yarattığı akıldır*" hadisleri söz konusu rivayetlerdendir. Nur-i Muhammedî konusuyla alakalı baş vurulan rivayetlerin önemli bir kısmı, hadis kaynaklarında mevzu olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili rivayetlerin böylesine önemli bir konuda dayanak olması mümkün görünmemektedir.
4. Kanaatimizce Melâ, nur-i Muhammedî fikrini sadece ilgili rivayetler üzerinde inşa etmeyi amaç edinmemiştir. Zaten kendisi bir muhaddis de değildir. Önceki tasavvuf alimlerinin tesirinde kalarak Nur-i Muhammedî konusunu benzer şekilde kendi *Dîvan*'ında yer vermiştir. Diğer bir husus ise Nur-i Muhamme-

dî konusunun, itikadî bir mesele olarak görülmemesi gerektiği düşüncesindeyiz. Özellikle tasavvuf geleneğinde Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygının bir tezahürü olarak bu düşünce sistemi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla özellikle Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışı ve tüm alemin ondan zuhur ettiği şeklindeki düşünceye dikkat etmek gerekir. Yaratılış açısından Hz. Muhammed'i tamamen beşer üstü bir varlık gibi göstermekten sakınmak gerektiği kanaatindeyiz.

5. Melâyê Cizîrî, Allah ve Hz. Peygamber aşığı bir alimdir. Dolayısıyla kendi görüşlerini sevgi ve aşk çerçevesinde dile getirmiştir. Zaten nur-i Muhammedî de Hz. Peygamber'e duyulan sevgi neticesinde geliştirilmiş bir düşüncedir. Melâ'ya göre Hz. Peygamber insanlık için en mükemmel örnek ve şahsiyettir. İnsanlığın örnek alabileceği üsve-i hasene, en zirve kişilik, Hz. Muhammed'dir. Yüce ruhlar dahi, onunla şeref kazanmak istemişlerdir. Melâ, şiirlerinde Hz. Peygamber'i; karanlığı gideren ve her tarafı aydınlatan bir nur, Allah'ı insanlara tanıtan hidayet ve rehber olarak tasvir etmiştir. Bazen de Hz. Muhammed'i mücevherler içerisinde en güzel olana benzetmiştir. Hatta onun tasvirine göre elmas ve inci satanlar, Hz. Peygamber'in cemalini görünce hayretler içerisinde kalmış ve heyecandan kendi ellerindeki incileri düşürüp kırmışlardır. Bu bağlamda Melâyê Cizîrî, ahiret günü bâkî alemde sonsuz yaşamı elde etmek için fani dünyada hem canını hem de kalbini Hz. Muhammed yoluna feda ettiğini belirtmiştir.

Kaynakça

- “M. Sait Özerverli, “Molla Cezeri”, TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 28.11.2022. <https://İslamansiklopedisi.org.tr/Molla-Cezeri>
- “Emine Yeniterzi, “Na‘t”, TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 02 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat#2-turk-edebiyati>
- “Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 04.11.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdet-i-vucud>
- “Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 02.12.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maniheizm>
- Abdülkerîm el-Cîlî, Kutbüddin Abdülkerîm b. İbrahim. İnsan-ı-Kamil. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı. Basım, 2002.
- Alkış, Abdurrahim. *Melaye Cızirî'nin Divanında Tasavvufi Mazmunlar*. İstanbul: Nubihar, 2014.
- Bağcı, H. Musa. *Beşer Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Cizîrî, Melayî. *Dîvân*. thk. Tehsin İbrahim Doski. İstanbul: Nûbihar, 2. Basım, 2019.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-İlel*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi. Riyad: Dar Tayyibe, 1985.
- Demirci, Mehmet. “Hakikat-i Muhammediye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997. Erişim 27.10.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakikat-i-muhammediye>
- Doru, M. Nesim. *Melaye Cizîrî Hakikat ve Mecaz Arasında Bir Sofî'nin Portresi*. İstanbul: Nubihar, 2016.
- Doskî, Tehsin İbrahim. Şerhâ Diwanâ Melaye Cizîrî. Dıhok: Komelegeha Ferhengê Ya Ahmedê Xanî, 2018.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen*. 7 Cilt. Cilt. b.y.: Dâru'r-risale, 2009.
- ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şiruye b. Şehredâr. *el-Firdevs fi bi me'suri'l-hitâb*. thk. Saîd b. Besyuni Zağlul. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1976.

- el-Fettî, Muhammed Tahir b. Ali. *Tezkiretu'l-mevzu'at*. b.y.: İdaretu Tabati'l-Muniriyye, 1924.
- el-Kavukcî, Muhammed b. Halil b. İbrahim et-Trablusî. *el-Lü'lü'u'l-marsu' fima lâ asle leh*. thk. Fevaz Ahmed. Beyrut: Daru'l-Beşair, 1994.
- el-Leknevî, Muhammed Abdulhay. *el-Asâru'l-merfû'a fi ahbari'l-mevzu'a*. thk. Muhammed Said Zağlul. Bağdat: Mektebetu'ş-Şark, 2010.
- et-Tayâlisî, Süleyman b. Davud. *Müsned*. thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Turki. 4 Cilt. Mısır: Daru Hicr, 1999.
- Fazlurrahman. İslam. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- İbn Arrâk, Nureddin Ali b. Muhammed el-Kennânî. *Tenzîhu'ş-şerî'a*. thk. Abdulvehhab Abdullatif ve Abdullah Muhammed Sadik. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İbn Ebî Şeybe, Ebubekir Abdullah b. Muhammed el-Absî. *Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1407/1986.
- İbn Hanbel, Ahmet b. Muhammed. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2. Basım, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyuddin. *Fusûsu'l-Hikem*. Kahire: Daru'l-Afâk, 2016.
- Öz, Ruhullah. *Sufinin Akidesi (Molla Ahmed El-Cizîrî Örneği)*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Sahâvî, Şemsuddîn Ebu'l-Hayr. *el-Mekâsîdu'l-hasene*. thk. Muhammed Osman. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985.
- Suyûtî, Celâluddîn. *el-Le'âliu'l-masnû'a fi ahâdisi'l-mavdû'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmiu's-sahih*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Tüsterî, Ebu Muhammed Sehl b. Abdillâh. *Tefsîru't-Tüsterî*. thk. Muhammed Basil Uyun. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2022.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV, 2013.
- Zivingî, Mele Ahmed Buhti. *el-Akdu'l-cevherî fi şerhi Divani'ş-şeyh el-Cezeri*. 2 Cilt. İstanbul: Nubihar, 2013.